

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ THOMAS REID*

Ο Thomas Reid (1710-1796), καθηγητής φιλοσοφίας στο King's College του Πανεπιστημίου του Aberdeen (1751-1764) και στη συνέχεια του Πανεπιστημίου της Γλασκώβης (1764-1780), όπου διαδέχθηκε τον Adam Smith στην έδρα της ηθικής φιλοσοφίας, υπήρξε ιδρυτής της φιλοσοφίας του κοινού νοῦ, ή όποια είχε μεγάλη απήχηση στη δυτική σκέψη, ιδιαίτερα στη Βρετανία και τη Γερμανία, αλλά και στη μετα-επαναστατική Γαλλία και Αμερική, καθώς υποσχόταν, συνδέοντας την εμπειρία του κοινού νοῦ με τη φιλοσοφική και επιστημονική σκέψη, πρόοδο και σταθερότητα, σε μιά εποχή ραγδαίων κοινωνικοπολιτικών, θρησκευτικών και επιστημονικών αλλαγών. Σημαντική μορφή του σκωτικού Διαφωτισμοῦ, ο Reid άσκησε με τη φιλοσοφική του σκέψη μεγάλη επίδραση στην ανώτατη εκπαίδευση της Γαλλίας και της Αμερικής, κυρίως κατά τον 19ο αιώνα, και οδήγησε στη διαμόρφωση νεότερων φιλοσοφικών ρευμάτων, όπως ο θετικισμός, ο πραγματισμός και η πνευματοκρατία, ενώ ανάλογη ήταν και η επίδραση που η φιλοσοφία του άσκησε την ίδια εποχή στη Γερμανία ως εναλλακτική λύση στον καντιανισμό. Ο Reid διαμόρφωσε,

* Αποτελεί έπεξεργασμένη μορφή της ανακοίνωσής μου στο 11ο Πανελλήνιο Συνέδριο Φιλοσοφίας με θέμα «Η έννοια του υποκειμένου και οι μετασχηματισμοί της», οργάνωση Έλληνική Φιλοσοφική Έταιρεία και Τμήμα Φιλοσοφίας Πανεπιστημίου Πατρών (Συνεδριακό Κέντρο Πανεπιστημίου Πατρών, Πανεπιστημιούπολη Ρίου, Πάτρα, 17-19 Οκτωβρίου 2008).

1. Πβ. B. W. REDEKOP, Reid's Influence in Britain, Germany, France and America, στο *The Cambridge Companion to Thomas Reid*, επιμ. T. CUNEO – R. VAN WOUDEMBERG, Cambridge, Cambridge University Press, 2004, σσ. 313-339. Πβ. επίσης A. ESPINAS, La philosophie en Ecosse au XVIIIe siècle et les origines de la philosophie anglaise contemporaine, *Revue Philosophique de la France et de l'Etranger*, 11, 1881, σσ. 113-132, P. JANET, Le Spiritualisme français au dix-neuvième siècle, *Revue des deux Mondes*, 75, 1868, σσ. 353-385, και M. KUEHN, *Scottish Common Sense in Germany, 1768-1800, A Contribution to the History of Critical Philosophy*, Montreal and Kingston-London-Ithaca, McGill-Queen's University Press, 1987. Πβ. επίσης A. ΓΛΥΚΟΦΡΥΔΗ-ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Η γνωσιοθεωρητική θεμελίωση της αίσθητάς του Thomas Reid*, Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου (69), Αθήνα, εκδ. Παν/μίου Αθηνών, 1988.

2. B. W. REDEKOP, Reid's Influence in Britain, Germany, France and America, *ένθ' άν.*

μαζί με άλλους Σκώτους φιλοσόφους, τη σκωτική φιλοσοφία, ως απάντηση στον ιδεαλισμό, τον υλισμό και τον σκεπτικισμό, ο οποίος στηρίχθηκε στην έννοια του κοινού νοῦ ὁ ὅποιος, ὡς ἐσωτερικὴ αἴσθηση, λαμβανόταν ὡς φυσικὴ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νὰ συλλαμβάνει μὲ ἄμεσο τρόπο τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ γνώση. Θεωρώντας πὼς ὑπάρχουν «ὀρισμένες ἀρχές στὶς ὁποῖες ἐκ συστάσεως τείνουμε νὰ πιστεύουμε καὶ τὶς ὁποῖες εἴμαστε ἀναγκασμένοι νὰ δεχόμαστε, ὡς δεδομένες, στὴν καθημερινὴ ζωὴ»³, ἀρχές ἢ προτάσεις τοῦ κοινού νοῦ πὺν διερευνοῦσαν ἢ ἀμφισβητοῦσαν οἱ ὑλιστὲς ὅσο καὶ οἱ σκεπτικιστὲς καὶ οἱ ἰδεαλιστὲς, οἱ ὁποῖες ὅμως, ὅπως ἔχει παρατηρηθεῖ «σώζουν τὸ ἄτομο καὶ τὴν κοινωνία ἀπὸ τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ χάος»⁴, ὑποστήριξε πὼς οἱ πλέον καθολικὲς ὅψεις τῆς ἀνθρώπινης γλώσσας καὶ πρακτικῆς ἀπεικονίζουν τὶς βασικὲς δομὲς τῆς σκέψης. Ἄλλωστε, ὁ Reid ἐπιχείρησε νὰ διερευνήσῃ τὶς διανοητικὲς καὶ πρακτικὲς δυνάμεις τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ καὶ νὰ δώσῃ τὶς πρῶτες ἀρχές πὺν θεωροῦσε πὼς ἐνσωματώνονται στὸν «κοινὸ νοῦ», δηλαδὴ τὴ λογικὴ σκέψη τοῦ ἀνθρώπου, λαμβάνοντας τὸν κοινὸ νοῦ ὡς δυνατότητα γιὰ ὀρισμένες πρωτότυπες καὶ ἐνορατικὲς κρίσεις οἱ ὁποῖες μποροῦν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς θεμέλια τοῦ παραγωγικοῦ λογισμοῦ. Λαμβάνοντας, παρὰλληλα, τὴ γλώσσα ὡς «ἀκριβὴ εἰκόνα τῶν ἀνθρώπινων σκέψεων», ὑποστήριξε πὼς ὑπάρχει καὶ κοινὸ σὲ ὅλες τὶς γλώσσες καὶ πὼς «Ἡ διάκριση μεταξὺ οὐσιῶν καὶ ποιότητων πὺν ἀνήκουν σὲ αὐτές, μεταξὺ τῆς σκέψης καὶ τοῦ ὄντος πὺν σκέπτεται, μεταξὺ τῆς σκέψης καὶ τῶν ἀντικειμένων τῆς σκέψης, ἀνευρίσκεται σὴν ὅση ὅλων τῶν γλωσσῶν. Ὡς ἐκ τούτου τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα πὺν καθίστανται αὐτὲς τὶς διακρίσεις ἀνοίγουν πολεμὸ μὲ τὸν κοινὸ νοῦ τῆς ἀνθρωπότητος»⁵. Διακρίνοντας, ἄλλωστε, τὶς ἀληθεῖς σὲ ἀναγκαῖες καὶ ἐνδεχόμενες, ἐπιχείρησε νὰ καθορίσῃ τὶς ἀρχές τους, καὶ προσδιορίζοντας δώδεκα ἀρχές ἐνδεχομένων ἀληθειῶν, πὺν εἶναι ἐνορατικὲς καὶ ἄμεσες, ἀναφέρθηκε ἀρχικὰ στὴν ἀξία τῆς συνείδησης γιὰ τὴν ἀπόδειξη τῆς ὑπαρξὸς κάθε ὄντος ἢ κατάστασης καὶ λειτουργίας τοῦ νοῦ⁶,

3. Πβ. Th. REID, *An Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense, Philosophical Works*, ἐπιμ. Sir William HAMILTON, εἰσαγωγή H. M. Bracken, 2 τόμ., Hildesheim, Georg Olms Verlagbuchhandlung, 1967, I, σ. 108b.

4. Πβ. G. MURPHY, *A Historical Introduction to Modern Psychology*, New York, Brace and Co., 1929, σ. 29.

5. Πβ. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, ἐν Th. REID, *Philosophical Works*, ἐπιμ. Sir William HAMILTON, ἐνθ' ἄν., I, σσ. 440b-441a.

6. Ὁ Reid ἀναφέρεται στὴν ὑπαρξὸς ἐνὸς ὑποκειμένου μὲ ψυχικὲς λειτουργίες ἀλλὰ καὶ στὴν ὑπαρξὸς ψυχικῶν καταστάσεων τῶν ὁποίων ἔχουμε συνείδηση, ἐνῶ ἡ συνείδηση (*consciousness*) ὀρίζεται ἀπὸ αὐτὸν ὡς δύναμη ἢ νοητικὴ λειτουργία μέσῳ τῆς ὁποίας γνωρίζουμε τὸ περιεχόμενο τοῦ νοῦ, τὶς προσωπικὲς σκέψεις καὶ τοὺς σκοποὺς μας. Πβ. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, ἐνθ' ἄν., σ. 442b: «Consciousness is an operation of the understanding of its own kind, and cannot be logically defined. The objects of it are our

στή σύνδεση αὐτῆς μὲ τὸ ἐγώ⁷ ἀλλὰ καὶ στή σχέση οὐσίας καὶ κατηγορήματος, στή διάκριση ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου σὲ ὅλες τὶς νοητικὲς λειτουργίες, πὺν εἶναι πρῶτες ἀρχές γιὰ τὶς ὁποῖες συμφωνοῦν ὅλες οἱ γενεές, οἱ ὁποῖες ἐμπιστεύονται τὶς λειτουργίες τῶν ὕγιων ἀνθρώπων, ἀρχές τὶς ὁποῖες ὀνομάζει «ἀξιώματα, ἀρχές τοῦ κοινοῦ νοῦ, αὐταπόδεικτες ἀλήθειες, κοινὲς ἔννοιες»⁸.

Ἡ ἔννοια τοῦ ἐγώ, τοῦ ὑποκειμένου, εἶναι φανερό πὺς κατέχει κεντρικὴ θέση στή φιλοσοφία τοῦ Thomas Reid καὶ συνδέεται μὲ τὶς γνωσιοθεωρητικὲς τοῦ ἀντιλήψεις καὶ εἰδικότερα μὲ τὴν προβληματικὴ τοῦ γιὰ τὶς σχέσεις ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, ἀντίληψης καὶ αἰσθήματος, καθὼς καὶ μὲ τὴν κριτικὴ τὴν ὁποία ὁ Σκῶτος φιλόσοφος ἄσκησε στὶς θεωρίες τῆς ἀντίληψης προγενέστερων αὐτοῦ φιλοσόφων, ὅπως ὁ Berkeley καὶ ὁ Locke, οἱ ὁποῖες αὐτὸς θεωροῦσε πὺς ὀδήγησαν στὸν σκεπτικισμό τοῦ Hume. Διακρίνοντας μεταξὺ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, μεταξὺ σκέψης καὶ ὑποκειμένου τῆς σκέψης, πράξης καὶ πράττοντος, ὁ Reid ἐπισημαίνει ὅτι ἡ λέξη ἐγώ δηλώνει τὸ ὑποκείμενο πὺς ἔχει ἐμπειρίες διαφόρων νοητικῶν καταστάσεων, τονίζει τὸν ἐνεργητικὸ χαρακτήρα τοῦ νοῦ, θέση πὺς ἀπουσιάζει τόσο ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμὸ ὅσο καὶ ἀπὸ τὸν παραδοσιακὸ ὀρθολογισμό, καὶ ἐπιχειρεῖ νὰ συνδέσει τὴ νόηση μὲ τὴ συνείδηση καὶ νὰ προσδιορίσει τὴν προσωπικὴ ταυτότητα, διακρίνοντας τὴν «τέλεια ταυτότητα» ἑνὸς ἀντικειμένου, ἡ ὁποία εἶναι «ἡ χωρο-χροникὴ ταυτότητα παρὰ τὴν ἀλλαγὴ» ἀπὸ τὴν «τέλεια ταυτότητα», πὺς εἶναι ἡ ταυτότητα ἑνὸς προσώπου, ἡ ὁποία συνεχπάγεται «τὴ συνεχὴ ὑπαρξη ἑνὸς μὴ-ὀρατοῦ πρᾶγματος πὺς καλεῖται ἐγώ»⁹. Ἐμπλουτίζοντας μὲ τὶς θέσεις τοῦ αὐτοῦ τὴν προβληματικὴ τοῦ ἐμπειρισμοῦ γιὰ προβλήματα γνωσιοθεωρίας καὶ φιλοσοφίας τοῦ νοῦ ὁ

present pains, our pleasures, our hopes, our fears, our desires, our doubts, our thoughts of every kind; in a word, all the passions, and all the actions and operations of our own minds, while they are present. We may remember them when they are past; but we are conscious of them only while they are present. When a man is conscious of pain, he is certain of its existence; when he is conscious that he doubts or believes, he is certain of the existence of those operations. But the irresistible conviction he has of the reality of those operations is not the effect of reasoning; it is immediate and intuitive. The existence, therefore, of those passions and operations of our minds, of which we are conscious, is a first principle, which nature requires us to believe upon her authority».

7. Ἐνθ' ἀν., σ. 443b: «Another first principle, I think, is that the thoughts of which I am conscious, are the thoughts of a being which I call **MYSELF**, my **MIND**, my **PERSON**. The thoughts and feelings of which we are conscious are continually changing, and the thought of this moment is not the thought of the last; but something which I call myself, remains under this change of thought. This self has the same relation to all the successive thoughts I am conscious of – they are all my thoughts; and every thought which is not my thought, must be the thought of some other person».

8. Ἐνθ' ἀν., σ. 434b.

9. Πβ. Th. REID, *Essays on the Intellectual Powers of Man* (1785), essay III, κεφ. 4 καὶ 6 καὶ Essay VI, κεφ. 5. Γιὰ μιὰ κριτικὴ ἐξέταση τῆς ἀποψης τοῦ Reid γιὰ τὴν προσωπικὴ ταυτότητα, πβ. M. A. STEWART, Reid on Locke and Personal Identity: Some Lost Sources, *The Locke Newsletter*, 28, 1997, σσ. 105-116.

Reid διερεύνησε με συστηματικό τρόπο λειτουργίες του νοῦ, ὅπως ἡ ἀντίληψη, ἡ σύλληψη καὶ ἡ μνήμη, καὶ παρὰλληλα εἶδε τὴ συνείδηση, ὅπως πρὶν ἀπὸ αὐτὸν ὁ Hutcheson, ὡς μιὰ εἰδικὴ λειτουργία, μέσω τῆς ὁποίας γνωρίζουμε ἅμεσα τὸ περιεχόμενο τοῦ νοῦ, τὶς προσωπικὲς μας σκέψεις καὶ τοὺς σκοποὺς μας, ποὺ διαφέρει τόσο ἀπὸ τὴν ἀντίληψη ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν μνήμη, ἡ ὁποία διακρίνεται ἐπίσης ἀπὸ τὴν προσοχή καὶ τὸν στοχασμό¹⁰, ποὺ συνυπάρχει μαζί με τὴν ἀντίληψη καὶ κάθε λειτουργία τοῦ νοῦ. Ὁ Reid κατακρίθηκε, βέβαια, πὼς ἐπανεισήγαγε τὶς ἰδέες με τὴ μορφή τοῦ αἰσθήματος τὸ ὁποῖο παίζει κατ' αὐτὸν καθοριστικὸ ρόλο στὴν ἀντιληπτικὴ διαδικασία, ἀλλὰ καὶ γιὰ χαλαρὴ χρήση τῶν λέξεων «ἐννοια» καὶ «ὑπόδειξη» καθὼς καὶ γιὰ ἀμφισημία ὡς πρὸς τὸ νόημα τῆς λέξης «ἰδέα», τὴν ὁποία χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ δηλώσει τὰ καθόλου, ποὺ θεωροῦνται ἀπὸ αὐτὸν ἀμετάβλητες οὐσίες καὶ ἀντικείμενα τῆς νόησης ποὺ δὲν ἐπιβεβαιώνονται λογικά.

Ἡ θέση σύμφωνα με τὴν ὁποία ὁ νοῦς δὲν ἀντιλαμβάνεται ἅμεσα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ φυσικοῦ κόσμου ἀλλὰ μόνο τὶς νοητικὲς ἀναπαραστάσεις τους, αὐτὸ ποὺ ὁ Reid ὀνομάζει «θεωρία τῶν ἰδεῶν», «ἰδεατὴ ὑπόθεση» καὶ «ὁδὸ τῶν ἰδεῶν»¹¹, συνδέεται κυρίως με τὴν παράδοση τῆς νεότερης φιλοσοφίας καὶ φαίνεται νὰ ἐνοποιεῖ τὰ διπλάσια σὲ ἄλλα θέματα φιλοσοφικὰ συστήματα τῶν ὀρθολογιστῶν καὶ τῶν ἀπειριστῶν. Οἱ ἰσχυρισμοὶ καὶ τὰ σφάλματα τῶν προηγούμενων καὶ σύγχρονων τοῦ φιλοσόφου, ὅπως λ.χ. τοῦ Descartes, τοῦ Berkeley, τοῦ Locke καὶ τοῦ Hume, γιὰ νὰ μὴν ἀναφερθῶ στὰ φιλοσοφικὰ συστήματα τῆς ἐσχάτης τὰ ὁποῖα ὁ Reid ἀναφέρει, σχετικὰ με τὴν παραστατικὴ ἀντίληψη, δηλ. τὴ θεωρία πὼς ἡ ἀντίληψη στηρίζεται στὶς μεσολαβούσες ἰδέες, στὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, καὶ ὄχι στὰ ἀντικείμενα καθ' αὐτὰ, θεωρήθηκαν ἀπὸ τὸν Reid πὼς καταστρέφουν τὴ σχέση μεταξύ τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου καὶ πὼς ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὕλικου κόσμου καὶ τῶν ἄλλων νοήσεων. Βέβαια ὁ Reid δὲν ἀρνήθηκε τὴν ὑπαρξὴ ἰδεῶν¹² ἢ ἐννοιῶν στὴ διαδικασία τῆς ἀντί-

10. Πὰρ τὴ διάκρισή της ἀπὸ τὴν ἀντίληψη καὶ τὴ μνήμη, ἀντιστοίχως, πβ. Th. REID, *Philosophical Works*, I, σσ. 22a, 223a, 297b καὶ 222b, 340a, 351a, καὶ γιὰ τὴ συνύπαρξή της με τὶς ἄλλες λειτουργίες, αὐτόθι, σ. 308. Πβ. καὶ Α. ΓΛΥΚΟΦΡΥΔΗ-ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Ἡ γνωσιοθεωρητικὴ θεμελίωση τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Thomas Reid*, ἐνθ' ἀν., σσ. 31, 54, 65, 130, 195, 196, 205.

11. Πβ. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, ἐν Th. REID, *Philosophical Works*, τ. I, σσ. 73a, 128a, 96a, 236a, 241a, 106a-b, καὶ Α. ΓΛΥΚΟΦΡΥΔΗ-ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Ἡ γνωσιοθεωρητικὴ θεμελίωση τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Thomas Reid*, σσ. 164-178.

12. Στὸν Σκωτὸ φιλόσοφο τὸ νόημα τῆς λέξης «ἰδέα» εἶναι ἀμφίσημο μιὰ καὶ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δηλώσει ἄλλοτε τὰ καθ' ὅλου, τὰ ὁποῖα αὐτὸς θεωροῦσε ἀμετάβλητες οὐσίες καὶ ἀντικείμενα τῆς νόησης, ποὺ δὲν ἐπιβεβαιώνονται λογικά, καὶ ἄλλοτε τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων, ἓνα *tertium quid*, κάτι τελείως διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ὑπάρχον ἀντικείμενο καὶ τὸ νοῦν ὑποκείμενο. Κατὰ τὸν Sir William Hamilton ὁ Reid δὲν μπόρεσε νὰ ἀντιληφθεῖ πὼς τὸ παραστατικὸ ἀντικείμενο στὸ ὁποῖο ἀναφέρονταν ὀρισμένες θεωρίες ἦταν ἓνα δημιούργημα τοῦ ἴδιου τοῦ νοῦ. Πβ. Th. REID, *Philosophical Works*, ἐνθ' ἀν., I, σσ. 106a, 326b, note, 368b note, ἀλλὰ καὶ τὰ σχόλια τοῦ Hamilton στὸν τόμο II τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Reid, στὴν ὁποία παραπέμπουμε.

ληψης, όμως υποστήριξε ότι οι ιδέες και όχι τα φυσικά αντικείμενα είναι τα άμεσα δεδομένα της αντίληψης, δηλ. ότι μια όρισμένη έννοια ενός αντικειμένου μπορεί να λάβει μεταφορική ή αναλογική σημασία και να ονομασθεί «εικόνα» του υλικού αντικειμένου που σχηματίζεται στον νοῦ. Ὁ ἴδιος, ἀποδέχεται τὴν ἀποψη τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀναγνωρίζει ὅτι «στὴν ἀντίληψη τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ καθ' αὐτὸ ὑπάρχει, στὴν ἀνάμνηση ὅτι τὸ ἀντικείμενο ὑπῆρξε καὶ στὴν φαντασία ὅτι δὲν ὑπῆρξε ποτέ», καὶ συγχρόνως διευκρινίζει πῶς ὁ νοῦς συνίσταται ἀπὸ φυσικὲς ἢ ἐμφυτεῖς λειτουργίες, ὅπως ἡ συνείδηση, ἡ μνήμη, ἡ ἀντίληψη, ἡ φαντασία καὶ ὁ λόγος (*reasoning*). Θεωρώντας πῶς ἡ συνείδηση συνδέεται μὲ ὅλες τὶς νοητικὲς καταστάσεις, υποστηρίζει τὴν ἀντικειμενικὴ ὑπαρξὴ τοῦ υλικοῦ κόσμου καὶ θεωρεῖ ὅτι εἶναι σφάλμα τὸ νὰ εἰκάζουμε ἀπὸ τὰ αἰσθήματά μας γιὰ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς φυσικῆς πραγματικότητας. Παράλληλα, διακρίνοντας, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Locke, μεταξὺ πρωτευουσῶν καὶ δευτερευουσῶν ποιότητων, ὁ Reid προέβη σὲ μιὰ σημαντικὴ διάκριση μεταξὺ πρωτότυπης καὶ ἐπίκτητης ἀντίληψης¹³, πού θεμελιώνεται στὴ θέση αὐτοῦ πῶς τὸ περιεχόμενο τῆς συνείδησης συγκροτεῖται ἀπὸ ἐμπειρικὰ καὶ προεμπειρικὰ στοιχεῖα, καὶ ἐπισήμανε πῶς οἱ ἐπίκτητες ἀντιλήψεις συνδέονται μὲ τὶς δευτερεύουσες ποιότητες, συνεπῶς μὲ τὶς αἰσθήσεις τῆς γεύσης, τῆς ἀφῆς καὶ τῆς ὄσφρησης, ἐνῶ οἱ πρωταρχικὲς μὲ ποιότητες, ὅπως τὸ σχῆμα, ὁ ὄγκος, ἡ ἔκταση, ἡ κίνηση, ἡ σκληρότητα, ἡ μαλακότητα. Ἀναφερόμενος ἰδιαίτερα στὴν ἐπίκτητη ἀντίληψη, αὐτὸς ὁμιλεῖ γιὰ τὴ φαινομενικὴ ἀντίληψη (*sensing perception*)¹⁴, στὸ πλαίσιο τῆς ὁποίας δέχεται ἀναφορικὰ μὲ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀφῆς, ὅτι τὸ πραγματικὸ μέγεθος εἶναι τὸ πρωτότυπο ἀντικείμενο τῆς ἀφῆς, ὃχι ὁμως τῆς ὄρασης, μὲ τὴν ὁποία συνλαμβάνεται τὸ φαινομενικὸ μέγεθος πού μετράται μὲ τὴ γωνία τὴν ὁποία ἓνα ἀντικείμενο σχηματίζει σὲ σχέση μὲ τὸ μάτι¹⁵. Θεωρώντας, ἄλλωστε, τὴν ἐμπειρία ὡς αὐτὴν πού μᾶς καθοδηγεῖ στὸ νὰ διακρίνουμε τὸ πραγματικὸ ἀπὸ τὸ φαινομενικὸ μέγεθος, ὁ Reid προέβη σὲ σαφὴ διάκριση πραγματικότητας καὶ φαινομενικότητας καὶ συγχρόνως διέκρινε σαφῶς ἀνάμεσα στὸ αἰσθάνεσθαι (*sensing*) καὶ τὸ ἀντιλαμβάνεσθαι (*perceiving*), νοητικὲς πράξεις πού εἶναι διαφορετικὲς, ἀν καὶ συχνὰ συμβαίνουν ταυτόχρονα: «Ὅταν μυρίζω ἓνα τριαντάφυλλο ὑπάρχει στὴν πράξη μου αὐτὴ τόσο τὸ αἶσθημα ὅσο καὶ ἡ ἀντίληψη. Τὸ εὐχάριστο ἄρωμα πού αἰσθάνομαι, ἂν θεωρηθεῖ ἀπὸ μόνο του, χωρὶς καμιά ἐξάρτηση ἀπὸ κάποιο ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο, εἶναι κυρίως αἶσθημα... Ἡ οὐσία του συνίσταται στὸ ὅτι ἔχει γίνεαι αἰσθητό... Δὲν ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ

13. Πβ. Α. ΓΛΥΚΟΦΥΔΗ-ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Ἡ γνωσιοθεωρητικὴ θεμελίωση τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Thomas Reid*, σσ. 21, 171, 183, 184, 196, 275.

14. Πβ. *Philosophical Works*, I, σσ. 335a-337a καὶ Α. ΓΛΥΚΟΦΥΔΗ-ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *ἐνθ' ἀν.*, σ. 171.

15. Πβ. *Philosophical Works*, I, σσ. 363b-365b.

τοῦ αἰσθήματος (*sensation*) καὶ τοῦ συναισθήματος (*feeling*), εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτό... Στὸ αἶσθημα δὲν ὑπάρχει ἀντικείμενο ποὺ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὴν πράξη τοῦ νοῦ, μὲ τὴν ὁποία ἔγινε αἰσθητὸ – καὶ τοῦτο ἰσχύει γιὰ ὅλα τὰ αἰσθήματα. Ἄν στρέψουμε τὴν προσοχή μας στὴν ἀντίληψη ποὺ ἔχουμε ὅταν μυρίζουμε ἓνα τριαντάφυλλο ... τὸ ἀντικείμενο τῆς ἀντίληψης σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση, εἶναι μιὰ ποιότητα στὸ τριαντάφυλλο ποὺ τὴν διακρίνω μὲ τὴν αἴσθηση τῆς ὁσμῆς. Ἄν τεθεῖ τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ μυρωδιά βρίσκεται στὸ τριαντάφυλλο ἢ στὸν νοῦ ποὺ τὴν αἰσθάνεται, ἡ ἀπάντηση εἶναι προφανής: δύο διαφορετικὰ πράγματα φανερώνονται μὲ τὴ μυρωδιά τοῦ τριαντάφυλλου: ὅτι αὐτὴ ὑπάρχει στὸν νοῦ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι σὲ ἓνα ὄν ποὺ αἰσθάνεται, ἀλλὰ ταυτόχρονα, ὅτι εἶναι καὶ στὸ τριαντάφυλλο»¹⁶. Τὰ αἰσθήματα εἶναι κατὰ τὸν Reid μιὰ φυσικὴ ἀρχὴ πίστεως¹⁷, μιὰ ἔμφυτη γλώσσα ποὺ ἔκ συστάσεως διαθέτουμε, καὶ μᾶς πληροφοροῦν μὲ ἄμεσο τρόπο γιὰ τὸν κόσμο τῆς ἐμπειρίας, ἀφοῦ «ὑποδεικνύουν» τὰ ὑλικά ἀντικείμενα. Ὑποστηρίζοντας πὼς οἱ ἄνθρωποι αἰσθήσεις δὲν μᾶς ἀπατοῦν συνεχῶς, παραδέχεται πὼς ὁ νοῦς λειτουργεῖ μὲ συγκεκριμένους νόμους ποὺ μᾶς παρέχουν ἀληθεῖς πίστεις, πράγματα ποὺ ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁρισμένες αἰσθήσεις συνδέονται ἀναπόσπαστα μὲ τὴν ἀντίληψη καὶ πίστη στὴν ὑπαρξὴ ὁρισμένων ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, σύνδεση ποὺ δὲν εἶναι συνέπεια κάποιου νόμου τῆς φύσης ἀλλὰ νόμος τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Στὴν οὐσία αὐτὸς θεώρησε τὴν ἀντίληψη μιὰ συνθετὴ λειτουργία τοῦ νοῦ ἢ ὁποία στηρίζεται (1) στὰ αἰσθήματα, (2) σὲ μιὰ ἄμεση πίστη ἢ πεποίθηση ποὺ ἀφορᾷ τὴν παρούσα ὑπαρξὴ τοῦ ἀντικειμένου καὶ (3) στὸν ἄμεσο χαρακτήρα τῆς πίστεως ποὺ δὲν εἶναι προϊόν λογικῆς ἐπεξεργασίας. Θέλοντας νὰ ἀπαλλάξει τὴν ἀντίληψη ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικότητα τῶν αἰσθημάτων ὑποστήριξε, ἄλλωστε, πὼς ἡ κρίση ποῖς ἀκολουθεῖ αὐτὴ τὴν ἀντιληπτικὴ διαδικασία φανερώνει τὴν ἐνεργητικότητά τοῦ νοῦ, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιεῖ τὴν κριτικὴ του ἱκανότητα γιὰ νὰ ἀντιληφθεῖ ἄμεσα τὸ ἐξωτερικὸ ἀντικείμενο, μέσῳ τῶν αἰσθημάτων τὰ ὁποία «εἶναι φυσικὰ σημεία».

Ὁ Reid δέχεται πὼς ὑπάρχουν ὁρισμένες «φυσικὲς πίστεις» ποὺ στηρίζουν μιὰ ἀνεξάρτητη ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα καὶ συνδέονται μὲ τὴ

16. Πβ. *Inquiry into the Human Mind*, *Philosophical Works*, I, σ. 105a, καὶ *Essays on the Intellectual Powers of Man*, I, 289a καὶ 310a-b. Πὰ τὸ θέμα τῆς φαινομενολογικῆς αἰσθησης τοῦ «ἀντιλαμβάνεσθαι», βλέπε ἀναλυτικὰ στὴν *Εἰσαγωγή* τοῦ T. J. Duggan, στὸ Th. REID, *An Inquiry into the Human Mind*, Chicago, The University of Chicago Press, 1970, Εἰσαγωγή, σσ. XXIV-XXXII.

17. Οἱ Priestley καὶ Brown ἀσκοῦν κριτικὴ στὸν Reid γιὰ τὴν θεωροῦν πὼς αὐτὸς ἐπανεισηγάγε τις ἰδέες στὴν ἀντιληπτικὴ διαδικασία μὲ τὴ μορφή τοῦ αἰσθήματος, ἐνῶ ὁ Hamilton, ποὺ τὸν θεωρεῖ ὡς εἰσηγητὴ τοῦ παραστατικοῦ ρεαλισμοῦ, ὑποστηρίζει πὼς αὐτὸς προβαίνει σὲ χαλαρὴ χρήση τῶν λέξεων «ἐννοία» καὶ «ὑπόδειξη». Πβ. P. G. WINCH, *The Notion of "Suggestion" in Thomas Reid's Theory of Perception*, *Philosophical Quarterly*, 3, 1953, σ. 329.

σύσταση του ανθρώπινου νοῦ, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Hume ὁ ὁποῖος θεωρεῖ τὶς φυσικὲς πίστεις ὡς, συνήθειες μὲ τὶς ὁποῖες ἀναπαράγουμε τὸν κόσμο, ὡς συνέπεια τοῦ συνειρμοῦ τῶν ἰδεῶν. Γιὰ νὰ στηρίξει τὴ θεωρία του περὶ μιᾶς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος ὁ Reid καταφεύγει στὶς ἔννοιες τῆς «ὑπόδειξης» (*suggestion*) καὶ τῆς «γνωστοποίησης» (*signification*), ποὺ εἶναι τεχνητοὶ ὅροι τοὺς ὁποῖους χρησιμοποιεῖ ὁ Σκωτὸς φιλόσοφος, γιὰ νὰ ἀναφερθεῖ στὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα σχηματίζουμε «προθετικὲς καταλήψεις» (*intentional apprehensions*) ἀντικειμένων ποὺ ὑπάρχουν ἀνεξάρτητα κατὰ τὴν ἀντίληψη. Οἱ ἐμπειρίες τῶν αἰσθήσεων διαμορφώνουν κατ' αὐτὸν μιὰ «σχέση ὑπόδειξης» (*a suggestion relation*), ἡ ὁποία μὲ τὴ σειρά τῆς παράγει ἔννοιες ἀντιληπτικὲς καὶ συγχρόνως πίστη ποὺ συνοδεύει τὴν ἀντίληψη. Ἐπομένως, αἰσθήματα ποὺ προκαλοῦνται ἀπὸ τὶς πρωτεύουσες ποιότητες (σχῆμα, μέγεθος, ὄγκο κ.ἄ.) γνωστοποιοῦν τὶς ποιότητες αὐτές, ἐνῶ παράλληλα ὑποδεικνύουν τὴ σύλληψη καὶ τὴν πίστη γιὰ τὴν πραγματικὴ τους ὑπαρξη. Οἱ ἔννοιες τῆς ὑπόδειξης καὶ τῆς γνωστοποίησης τὶς ὁποῖες ὁ Reid χρησιμοποιεῖ συνδέονται μὲ τὴν ἀνάλυση τῆς φύσης τοῦ νοῦ ποὺ αὐτὸς ἐπιχειρεῖ κατὰ τὸ πρότυπο ἑνὸς φυσικοῦ φιλοσόφου, καὶ ἀναδεικνύουν τὸν ρόλο τῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ στοχασμοῦ σὲ σχέση μὲ δύο σημαντικὲς λειτουργίες τοῦ νοῦ, τὴν ἀντίληψη καὶ τὴν σύλληψη.¹⁸

Ἀκολουθώντας τὴ μέθοδο τῆς παρατήρησης καὶ τοῦ πειράματος, ποὺ ἐπέβαλαν στὴ φιλοσοφία ὁ Bacon καὶ ὁ Newton, καὶ στηριζόμενος σὲ ψυχολογικὲς προϋποθέσεις ὅπως ἡ ἐνδοσκοπήσις, ἡ προσοχή, ἡ παρατήρηση καὶ ὁ στοχασμός, ὁ Reid ἐπιχείρησε νὰ ἀνασκόπει τὴ φιλοσοφία στρεφόμενος τὴν προσοχή του σὲ σημαντικὰ γνωσιοθεωρητικὰ προβλήματα καὶ νὰ περιγράψει τὴ φύση καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο λειτουργεῖ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, ἀκολουθώντας τὴ μέθοδο ἐξέτασης τοῦ φυσικοῦ κόσμου τὴν ὁποία ἐφαρμόζει ὁ φυσικὸς φιλόσοφος¹⁹. Ἐπιχειρώντας ἐπίσης νὰ ἀνατρέψει τὰ σφάλματα τῶν ὑποστηρικτῶν τῆς ἰδεατῆς θεωρίας, ἡ ὁποία μοιάζει κατ' αὐτὸν «μὲ τὸν τρωικὸ ἵππο ποὺ κρατᾷ στὴν κοιλιά του θάνατο καὶ καταστροφὴ γιὰ ὅλη τὴν ἐπιστήμη καὶ τὸν κοινὸ νοῦ»²⁰ ἀλλὰ καὶ μὲ «σκοινὶ ἀπὸ ἄμμο»²¹, καὶ στηριζόμενος στὴν κληρονομία τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, σημειώνει, τιθέμενος κριτικὰ πρὸς τοὺς φιλοσόφους τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς νεότερης ἐποχῆς: «Τὸ σκοτεινὸ σπήλαιον καὶ οἱ σκιὲς τοῦ Πλάτωνα, τὰ εἶδη τοῦ Ἀριστοτέλη, τὰ σωματίδια τοῦ Ἐπίκουρου, καὶ οἱ ἰδέες καὶ οἱ ἐντυπώσεις τῶν

18. Πβ. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, I, v καὶ II, xvi καὶ R. NICHOLS, *Thomas Reid's Theory of Perception*, Oxford, Clarendon Press, 2007, σσ. 41 κ. ἑξ.

19. Πβ. R. F. STALLEY, *Hume and Reid on the Nature of Action*, *Reid Studies*, I, 1986-87, σσ. 46 κ. ἑξ.

20. Th. REID, *Inquiry into the Human Mind*, ἐπιμ. W. HAMILTON, *ἔνθ' ἄν.*, I, σ. 132b.

21. *ἔνθ' ἄν.*, σ. 128b. Γιὰ ἀναλυτικότερη παρουσίαση καὶ κριτικὴ ποὺ ἀσκεῖται ἀπὸ τὸν Hamilton, ἐκδότῃ τοῦ Reid, πβ. σσ. 255a, 262, 263, 306a.

νεωτέρων φιλοσόφων, είναι προϊόντα της ανθρώπινης φαντασίωσης, που έφευρέθηκαν για να ικανοποιήσουν την έντονη επιθυμία τους για να γνωρίσουμε πώς αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο. "Όμως είναι εσφαλμένες σε δύο ούσιώδη χαρακτηριστικά μιας αληθούς και φιλοσοφικής ανάλυσης του φαινομένου: και αυτό γιατί ούτε μπορούμε να έχουμε απόδειξη της ύπαρξής τους, ούτε, κι αν ακόμη υπάρχουν, μπορούμε να δείξουμε ότι θα μπορούσαν να παράγουν αντίληψη»²².

Ο Reid προϋποθέτει ότι ο νους είναι προικισμένος με όρισμένες πρωταρχικές δυνάμεις και λειτουργίες, με ένα σύνολο αυταποδείκτων αρχών και πίστεων, μέσω των οποίων εξηγεί χαρακτηριστικά της νοητικής ζωής επιχειρώντας να δώσει μια αποδεκτή εξήγηση για τη συνειδητότητα του περιεχομένου των σκέψεών μας. Στη θεωρία της αντίληψης, την οποία αυτός δομεί για να ανατρέψει την ιδεατή θεωρία των νεωτέρων φιλοσόφων, αναφέρεται στην έννοιολογική συνειδητότητα που επιτυγχάνεται μέσω της κατάληψης (*apprehension*), ή οποία είναι είδος σύλληψης (*conception*) που παρουσιάζει στον νου αντικείμενα μη εξαρτώμενα από αυτόν, και ως εκ τούτου διακρίνεται από προθετικότητα, όντας «an immanent act of the mind»²³. Όρισμένος, ο Reid επιχείρησε, τόσο στο *Inquiry on the Human Mind* (1764) όσο και στα *Essays on the Intellectual Powers of Man* (1785) και στα *Essays on the Active Powers of Man* (1788), διακρίση υποκειμένου και αντικειμένου, παρατηρητή και αντικειμένου της παρατήρησης, και συνέδεσε την αντίληψη με τη σύλληψη, την οποία θεωρεί λειτουργία ανεξίτητη αλλά, συγχρόνως, στοιχειοπαρόν σε όλες τις νοητικές καταστάσεις, αν και διευκρινίζει ότι δεν είναι όλες οι νοητικές καταστάσεις, είτε συνειδητές και ασύνειδες, είτε αίσθηματά και διαθέσεις, είτε αντιλήψεις και πίστες, προθετικές. Όπως επισημαίνει, καταστάσεις που συνδέονται με τη σύλληψη, τη φαντασία, την αντίληψη, είναι προθετικές λαμβάνοντας υπόψη ότι αυτές ως «προτασιακές διαθέσεις» (*propositional attitudes*) είναι σύνθετες μορφές απλής κατάληψης: «Conceiving, imagining, apprehending, understanding, having a notion of a thing, are common words, used to express that operation of the understanding, which the logicians call simple apprehension... Logicians define simple apprehension to be the bare conception of a thing, without any judgment or belief about it»²⁴.

Πιο συγκεκριμένα, για τον Reid σκοπός της φιλοσοφίας είναι να παράσχει γνώση για το εγώ και τον κόσμο και, συγχρόνως, να αποφύγει τον σκεπτικισμό τον σχετικό με την ύπαρξη του εξωτερικού κόσμου και των άλλων νοήσεων. Ο ίδιος, με το να υποκαταστήσει τη θεωρία των ιδεών και των

22. Ένθ' άν., σ. 326b.

23. Πβ. R. NICHOLS, *Thomas Reid's Theory of Perception*, ένθ' άν., σσ. 7 κ. εξ.

24. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, σ. 360a.

έντυπώσεων, πού την θεωρεί ένα ὁμορφο νοητικό κατασκεύασμα, με μιὰ θεωρία τοῦ νοῦ πού δομεῖται μέσῳ τῆς ἀνάλυσης τῶν νοητικῶν δυνάμεων τῆς ἀντίληψης καὶ τῆς σύλληψης, ἀνέπτυξε μιὰ θεωρία τῆς συνείδησης πού στηρίχθηκε στὴν ἔννοια τῆς προθετικότητας. Ἀντιδρώντας στὴ θεωρία τοῦ Hume, σύμφωνα με τὴν ὁποία ὅλες οἱ ιδέες προέρχονται ἀπὸ προηγούμενες ἐντυπώσεις, ἄποψη πού προέρχεται κατ' αὐτὸν ἀπὸ τὴν λοκιανὴ θέση σύμφωνα με τὴν ὁποία οἱ ιδέες μας προέρχονται ἀπὸ τὴν αἴσθηση καὶ τὸν στοχασμό, ὁ Reid τόσο στὸ *Inquiry* ὥς καὶ στὰ *Essays on the Intellectual Powers of Man* (1785) ἰσχυρίζεται πὼς ἡ λογικὴ συνέπεια τῆς ἰδεατῆς ὑπόθεσης εἶναι ὁ σκεπτικισμὸς γιὰ τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο καὶ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν ἄλλων νοήσεων, καὶ πὼς ἡ ἀξία τοῦ Hume ἔγκειται στὸ ὅτι ἔφερε στὸ φῶς αὐτὲς τὶς σκεπτικιστικὲς νύξεις. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στὰ *Essays on the Active Powers of Man* (1789) ὑποστηρίζει πὼς μολονότι δὲν ἔχουμε «ἄμεση σύλληψη» τῆς ἔννοιας τῆς δυνάμης δὲν μπορούμε νὰ ἀποφύγουμε νὰ θεωροῦμε τὸν ἑαυτὸ μας ὡς ἀσκούντα ἐνεργητικὴ δύναμη. Ὅπως χαρακτηριστικὰ λέει: «Ἀναγνωρίζω πὼς ... τὸ νὰ ἔχουμε κάποια ἔννοια ἢ ἰδέα τῆς δυνάμης εἶναι ἀσυνεπὲς μετὰ τὴ θεωρία τοῦ κ. Locke, σύμφωνα με τὴν ὁποία ὅλες οἱ ἀπλὲς ιδέες προέρχονται ἀπὸ ἢ ἐξωτερικὲς αἰσθήσεις ἢ ἀπὸ τὴ συνείδηση. Ὁ κ. Hume ἀντιλήφθηκε αὐτὴ τὴν ἀσυνέπεια, καὶ σταθερὰ ὑποστήριξε ὅτι δὲν ἔχουμε ἰδέα τῆς δυνάμης...»²⁵ Ὁ Reid ὑποστηρίζει ὅτι «ἡ δύναμη εἶναι ποιότητα καὶ δὲν μπορεί νὰ ὑπάρχει χωρὶς κάποιο ὑποκείμενο στὸ ὁποῖο ἀνήκει»²⁶ καὶ διακρίνοντας σὲ ἐνεργητικὲς, συνδεδεμένες μετὰ τὴν πράξη, καὶ θεωρητικὲς δυνάμεις²⁷, διασώζει μετὰ τὴ λοκιανὴ διάκριση τῶν δυνάμεων σὲ ἐνεργητικὲς καὶ παθητικὲς. Θεωρώντας πὼς πολλὲς λειτουργίες τοῦ νοῦ συνεπάγονται μιὰ πῶς τὴν ἐνεργητικὴ δύναμη πού ὑπάρχει σὲ μᾶς καὶ στοὺς ἄλλους, ὑποστηρίζει πὼς ἡ συνείδηση, μετὰ τὴν ὁποία γνωρίζουμε τὶς λειτουργίες τοῦ νοῦ μας, εἶναι μιὰ δύναμη ἄμεση καὶ ἐνορατικὴ πού δηλώνει τὴν ἄμεση γνώση τὴν ὁποία ἔχουμε γιὰ τὶς παρούσες σκέψεις καὶ σκοποὺς καὶ γενικὰ γιὰ παρούσες λειτουργίες τοῦ νοῦ καὶ ὄχι γιὰ παρελθούσες, ἐπισημαίνοντας ὅτι «Ἡ συνείδηση εἶναι μιὰ λειτουργία τῆς νόησης ... πού δὲν μπορεί νὰ ὀριοθετῇ λογικά. Τὰ ἀντικείμενά της εἶναι οἱ παρόντες πόνοι, οἱ χαρὲς καὶ οἱ ἐλπίδες μας, οἱ φόβοι, οἱ ἀμφιβολίες, οἱ σκέψεις κάθε εἴδους ... μετὰ μιὰ λέξη, ὅλα τὰ πάθη καὶ ὅλες οἱ πράξεις καὶ λειτουργίες τοῦ νοῦ, ὅταν εἶναι παρόντα. Μποροῦμε νὰ τὰ θυμόμαστε ὅταν εἶναι παρελθόντα ἀλλὰ ἔχουμε ἐπίγνωση αὐτῶν μόνο ὅταν εἶναι παρόντα»²⁸. Ὁ Reid προβάλλει τὰ ἴδια ἐπιχειρήματα γιὰ τὴ σχέση πίστεως καὶ πράξης μετὰ αὐτὰ πού παρέχει γιὰ τὴν ἀντίληψη καὶ τὴ μνήμη καὶ συνδέο-

25. *Essays on the Active Powers of Man*, II, 513a.

26. *Ἐνθ' ἀν.*, σ. 514b.

27. *Ἐνθ' ἀν.*, 515a.

28. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, *Ἐνθ' ἀν.*, I, 222b κ. ἐξ.

ντας την αντίληψη με τη μνήμη προβάλλει τις ακόλουθες θέσεις: (1) Ἀντίληψη καὶ μνήμη ἀναφέρονται σὲ ἀντικείμενα· (2) Ἀντίληψη καὶ μνήμη συνεπάγονται διαφορετικὰ εἶδη νοητικῆς πράξης πού δὲν μποροῦν νὰ ἀναλυθοῦν ἐπακριβῶς σὲ σχέση μετὰ τις ἰδέες ἢ τις ἐντυπώσεις· (3) Ἀντίληψη καὶ μνήμη συνεπάγονται πίστη στὴν ὑπαρξὴ τῶν ἀντικειμένων τους. Κατὰ τὸν Reid, συνεπῶς, ὅταν ἀντιλαμβανόμαστε κάτι, πιστεύουμε πὼς τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ τῆς ἀντίληψης ὑπάρχει καί, ὅταν θυμόμαστε ἓνα γεγονός, πιστεύουμε ὅτι συνέβη πραγματικά, καὶ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ὅταν θέλουμε κάτι, πιστεύουμε ὅτι θὰ συμβεῖ πραγματικά. Συνεπῶς, καὶ οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐνέργειες τοῦ νοῦ συνεπάγονται κάποια κρίση ἢ πίστη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἢ τὴν πραγματικότητα τῶν ἀντικειμένων τῆς ἀντίληψης, τῆς μνήμης καὶ τῆς βούλησης. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ Reid ἐπισημαίνει συγχρόνως ἓνα θεμελιῶδες πρόβλημα τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Hume, πὺ εἶναι ἡ ἔλλειψη προθετικότητας στὸν νοῦ, καὶ ὑποστηρίζει πὼς οἱ ἄνθρωποι, ὡς ἐνεργὰ ὄντα, δὲν εἴμαστε ἀπλοὶ θεατὲς τοῦ κόσμου ἀλλὰ ἐνεργὰ μέλη μετὰ ἐλευθερίᾳ βούλησης καὶ πράξης²⁹. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας ὁ Reid ἐπισημαίνει πὼς τὰ ἔργα τέχνης δὲν εἶναι παρὰ τὰ μέσα μετὰ τὰ ὁποῖα ἐξαντικεμενίζεται ἡ πρόθεσις τοῦ καλλιτέχνη, σημεῖα πὺ φανερῶνουν ψυχικὲς διαθέσεις, ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ποιότητες τοῦ καλλιτέχνη-δημιουργοῦ καὶ κυρίως ἐσκεμμένη συνείδηση, δημιουργία. Εἰδικότερα στὸ θέμα τῆς δημιουργικῆς δραστηριότητας τοῦ νοῦ, ὁ Reid τονίζει τὴν ἰκανότητα τοῦ νοῦ νὰ μεταβάλλει τις φυσικὲς μορφὲς καὶ τις ἐπινόει σὲ ἐκφραστικὸ ὄργανο μιᾶς ἐσκεμμένης δημιουργίας. Ἡ αἰσθητικὴ θεωρία αὐτοῦ, συνέπειά μιᾶς φιλοσοφίας τῆς συνείδησης, τονίζει πὼς ἡ ἐνέργεια τῆς βούλησης καὶ ἡ κρίση, πὺ κατευθύνει τὴν ἐμπνευση τοῦ καλλιτέχνη, καὶ γενικότερα κάθε δημιουργικὴ πράξη, εἶναι σημαντικὸς παράγοντας τῆς καλλιτεχνικῆς δραστηριότητας καὶ ἐκφράζει τὴ βουλευτικὴ ἐνέργεια καὶ τὸν ἔλλογο χαρακτήρα της. Γενικότερα, ὁ Reid ὑποστηρίζει πὼς ἡ συνείδηση δὲν ἔχει παθητικὴ δομὴ καὶ πὼς οἱ νοητικὲς καταστάσεις νοοῦνται πάντοτε σὲ σχέση μετὰ κάποιο ἀντικείμενο. Ὅπως χαρακτηριστικὰ γράφει στὰ *Essays on the Active Powers of Man*, «ὅποτεδήποτε κάποιος βλέπει, ἀκούει, θυμᾶται, σκέπτεται, ἀμφιβάλλει, ἐνεργεῖ, ἢ κάνει κάποια ἄλλη νοητικὴ πράξη, ἢ πράξη αὐτὴ εἶναι προθετικὴ, στρέφεται δηλαδὴ πρὸς κάποιο ἀντικείμενο»³⁰, ἐνῶ στὸ ἐπίπεδο τῆς καλλιτεχνικῆς δραστηριότητας ὁ τρόπος ἀπεικόνισης ἑνὸς ἀντικειμένου ἢ μιᾶς ἐπινόειας εἶναι, ἐκτὸς ἀπὸ προθετικὸς, καὶ ἐκφραστικὸς, ἀποκαλύπτοντας τὸ περιεχόμενο τῆς συνείδησης³¹. Τὰ ἔργα τέχνης,

29. Πβ. R. STALLEY, Hume and Reid on the Nature of Action, *Reid Studies*, I, 1986-87, σσ. 46 καὶ 48.

30. *Works*, II, 531b. Πβ. Α. ΓΛΥΚΟΦΡΥΔΗ-ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ, *Ἡ γνωσιοθεωρητικὴ θεμελίωση τῆς αἰσθητικῆς τοῦ Thomas Reid*, σ. 130.

31. *Ἐνθ' ἄν.*

ζωντανός δεσμός του καλλιτέχνη και του θεωρού, φανερώνουν τη σχέση μεταξύ της δημιουργικής συνείδησης και του δημιουργημένου αντικειμένου και είναι αποτέλεσμα μιας «βουλευτικής πρόθεσης» (*volition*)³², μιας αριστοτελικής ύφης προαίρεσης, μιας προθετικότητας τάξεως πραξιακής.

Αναφερόμενος ειδικότερα στο θέμα της προσωπικής ταυτότητας, την οποία θεωρεί ως «τόσο απλή έννοια που δεν επιδέχεται όρισμό»³³, ο Reid υποστηρίζει πως αυτή «συνεπάγεται τη συνεχή ύπαρξη του αδιαίρετου πράγματος που καλῶ *ἐαυτό μου*. Οτιδήποτε κι αν είναι αυτό το ἐγώ, είναι πάντως κάτι που σκέπτεται, δρᾷ ἀπὸ πρόθεση, αποφασίζει, ἐνεργεῖ καὶ πάσχει. Πλὴν ὅμως δὲν ταυτίζεται μὲ τὴ σκέψη, τὴ δραστηριότητα, τὸ συναίσθημα. Ἀπλῶς μὲ κάτι που σκέπτεται, δρᾷ καὶ πάσχει. Οἱ σκέψεις μου, οἱ πράξεις μου καὶ τὰ συναισθήματα ἀλλάζουν ἀπὸ στιγμή σὲ στιγμή. Δὲν ἔχουν συνεχή ἀλλὰ διαδοχική ὑπαρξη. Τὸ ἐγώ, ὅμως, ὁ *ἐαυτός μου*, στὸν ὅποιο ἀνήκουν, παραμένει ἀμετάβλητος διατηρώντας κάποια σχέση μὲ ὅλες τὶς διαδοχικές σκέψεις, τὶς πράξεις καὶ τὰ συναισθήματα που ἀποκαλῶ *δικά μου*»³⁴. Θεωρώντας πως ἡ σκέψη προϋποθέτει κάποιο πρόσωπο που στοχάζεται, μιὰ προσωπικότητα ξεχωριστή, ὁ Reid υποστηρίζει, ἀσκώντας κριτική στὸν Locke, πως «Οἱ σκέψεις τῶν ὁποίων ἔχω ἐπίγνωση, εἶναι σκέψεις ἑνὸς ὄντος που τὸ καλῶ *ἐαυτό μου*, τὸ *ἐγώ*, *πρόσωπο μου*»³⁵, ἑνὸς προσώπου που παραμένει σταθερὸ παρὰ τὸ γεγονός ὅτι οἱ σκέψεις καὶ τὰ συναισθήματά του μεταβάλλονται. Ὁ νοῦς, καὶ κατ' ἐπέκταση τὸ ἐγώ, συνεπῶς, στὴ φιλοσοφία τοῦ Reid, μὲ τὶς ἡμέτερες καὶ ἐπίκτητες ἱκανότητες που ἔχει, ἀντιλαμβάνεται καὶ συνάφει σὺνλαμβάνει τὸν ἐξωτερικὸ κόσμο καὶ τὸν ἀναδημιουργεῖ μέσω τῶν νοητικῶν καταστάσεων τῆς συνείδησης, διαμορφώνοντας μιὰ σχέση μέσω τῆς ὁποίας, ἡμεῖς γνωρίζουμε, μέσω τῶν αἰσθήσεων καὶ τοῦ λόγου, τόσο τὴ λειτουργία τῆς συνείδησης καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἐαυτό ὅσο καὶ τὰ ἀντικείμενα τοῦ ὕλικου κόσμου. Γιὰ τὸν Reid ἡ προθετικότητα τῶν νοητικῶν καταστάσεων καὶ σκέψεων διασώζει τὸν νοῦ ἀπὸ τὸν σκεπτικισμό καὶ ἀναδεικνύει τὴ σημασία τῆς συνείδησης στὴ νοητικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀθανασία ΓΛΥΚΟΦΡΥΔΗ-ΛΕΟΝΤΣΙΝΗ
(Αθήνα)

32. Γιὰ τὴν έννοια τῆς πρόθεσης ειδικότερα, πβ. P. C. CUMMINS, *Reid's Realism, Journal of the History of Ideas*, 12, 1974, σσ. 317-340 καὶ R. NICHOLS, *Thomas Reid's Theory of Perception*, ἐνθ' ἀν., σσ. 41-71.

33. Th. REID, *Essays on the Intellectual Powers of Man*, I, 344a.

34. ἐνθ' ἀν., σ. 345b.

35. ἐνθ' ἀν., σ. 443b.

THE CONCEPTION OF THE «SELF» IN THE PHILOSOPHY OF THOMAS REID

Abstract

Thomas Reid, the founder of the Scottish philosophy of common sense, is recognized today as one of the most important Scottish philosophers of the eighteenth century whose thought offered an alternative to Humean skepticism, Kantian idealism and Cartesian rationalism. Central issues in his theory of sensation and perception as well as in his theory on personal identity are connected with his criticism of the modern theory of ideas and especially with a refutation of David Hume's philosophical skepticism considered as the logic outcome of Berkeley's subjectivity and of various other trends that dominated philosophy since Descartes. Combining a significant response to the skeptical and idealist views of his days with a robust realism about mind and the world, Reid constructed a theory of human mind and its epistemic operations in a very different way from the usual eighteenth-century epistemological theories, arguing that knowledge deriving from the mental process is based on first principles, the so-called common sense beliefs that are common in all languages. Wishing to rid the field of philosophy of skepticism and uncertainty concerning the possibility of knowledge, Reid formulated a theory of direct perception, by distinguishing sensation from perception and by stressing the importance of judgment, suggestion and belief in every act of perception. Reid presupposes that the mind is endowed with a number of powers and faculties through which it explains features of the mental life as well as features of the external world. In his theory of perception he discusses the importance of the intentionality of our mental states that accounts for the fact that our perceptions are directed at objects and shows that the Self is in every mental action aware of intentional objects mind-dependent as well as of physical objects mind-independent. Reid is referring to the existence of a Self equipped with mental functions but also to the existence of mental situations that we are aware of. By distinguishing between subject and object, between thought and the subject of thought, act and agent, Reid points out that the word «Self» denotes the subject that possesses various mental experiences, stresses the active character of the mind and attempts to connect the intellect with consciousness and to define personal identity by distinguishing between «incomplete identity» and «perfect identity». According to him, the «Self», by having innate and acquired capacities, perceives and at the same time conceives the external world and restructures it *via* consciousness' mental conditions, formulating thus a relation through which the Self immediately recognizes, through reason and the senses, the function of the consciousness as well as the objects of the material world.

A. GLYCOFRYDI-LEONTSINI

